

СИМВОЛИКАТА, ВЪПЛЪТЕНА В РИТУАЛНИЯ ЗЛАТЕН СЕРВИЗ ОТ ПАНАГЮРИЩЕ, БЪЛГАРИЯ

Автори: Валентин Йорданов, Валентина Маринова

Ритуалният комплект на тракийските царе е открит през 1949 г. край град *Панагюрище*, област *Пловдив*, *България*. Съдържа девет златни съда с общо тегло 6,125 кг.: амфора, три ритона оформени като женски глави, два ритона с протоме на елен, един ритон с протоме на овен, един ритон с протоме на козел и една плетка фиала. На стените на съдовете са изобразени митологични сцени с божества, хора и животни. Ювелирното изпълнение на тракийския майстор е виртуозно и ненадминато в античния свят, в сравнение с откритите досега артефакти от този тип.

Датировката на българските учени, след дългогодишна дискусия, клони към IV век пр.Хр. Първият му изследовател Петър Горбанов обаче твърди, че оттогава са грубите точковидни (пунктирни) надписи, а съдовете са изработени в много по-древна епоха. /П. Горбанов. Функции на съдовете от Панагюрското съкровище, фигуралните сцени и надписите над фигурите. – В: **Панагюрското съкровище и тракийската култура**. Доклади от Втори международен симпозиум (Панагюрище, 8-9 декември 1999 г.). Ред. Д.Агре и Г.Китов. С., Издание на Фондация „Тракийска древност“, 2004, с. 3-9/.

Символното изображение в центъра на *фиалата* касае Богинята-майка и Бога-отец в тяхното двуединство – *утроба* и *фалос* в една двустранна релефна форма, която същевременно е слънце. Хлътналата полусферична *чашка* на дъното се показва, изпъква като *фалос* от другата ѝ, вътрешна страна. Отсам *утроба* (майка), оттам *фалос* (баща) – мъжкото и женското начало в един пластичен образ.

Чашката, символ на Утробата-Гея е оградена с един пръстен от жълъди, които радиално се разпръскват, подобно на слънчеви лъчи, в три концентрични кръга човешки глави. Същата картина, но в негатив, се вижда от вътрешната страна на *фиалата*. Смесът на посланието е, че „Слънцето на света“ (семеината двойка Гея/Маат и Уран/Атон/Тан) са Майката и Отецът, породили 24-те жълъда (техните деца – 12-те титани, и главните внуци 12-те богове), от които произхожда цялото човечество (човешките глави).

Между другото в изобразените на *фиалата* жълъди долавяме корелация със свещеното дърво *дъб* (*таб* – *бат*, или „голям“), символ на славянската мъжка триада Троян-Велес-Перун, аналогичната тракийска триада Уран-Кронос-Зевс, египетската Атон-Ра-Амон, българската Тан-Самар-Кубар, или шумерската Ану-Енлил-Нинурта; всъщност пет комплекта имена на тримата божествени отци.

В *Тракия* е открит и друг артефакт, който разкрива връзката между внука на Уран – Зевс – и славянския Перун. Това е златен венец, представляващ клонка с дъбови листа и жълъди, намерен в некропола на тракийския цар Севт III (края на IV – нач. на III в. пр.Хр.) в могилата *Голяма косматка* край гр. *Шипка*. Това бил ритуалният атрибут за овластяване, с който е бил коронясан царят. Символиката на *дъба* ни подсказва, че върховният бог на траките е идентичен с този на славяните, т.е. че Зевс = Перун. Защото тракийският цар Севт, подобно на славянските князе, се е считал за син на Бога-отец Зевс, и само от него е могъл да получи дъбовата корона на властта.

По нашето скромно мнение в *Тракийските мистерии* е бил разиграван чрез роли трикратният акт на сътворяването на Сина: зачатие и раждането от Гея и Уран/Атон на божествената дъщеря Рея и божествения син Кронос/Ра; сетне създаването от Рея и Кронос/Ра на божествения син Зевс/Озирис; и накрая сътворяването от Йо/Изис и Зевс/Озирис на божествения син Дионис/Хор.

*Мистерии*те били херметични (тайни) и се изпълнявали в затворения кръг на аристокрацията – родовете, кръвно свързани с царско-жреческата династия. Доколкото в нея са участвали жени-жрици е трудно да се каже, но е много вероятно, тъй като без тях не биха могли да се изпълнят сцените на зачатие и раждането.

Свещената кръв на Майка Гея, Рея или Изиди – символизирана от червената напитка *вино* (Вин-Он, т.е. „Venus, слънцето“), престоявала в нейната утроба (*амфора* – Ам-Фор, Ма-Фор, т.е. „Майката на Хор“), заплодена своевременно от Отеца Тан/Атон, и там ферментирала/узрявала, за да се превърне в Ра-Озирис-Хор – сина-слънце.

Главният жрец поемал *амфората-утроба* със *свещената кръв* вече на Божия син и я наливал в *ритоните*, държани от главни богове, респективно видни членове на тракийската династия, изпълняващи конкретни роли в *мистерии*те. Разиграван бил *театър* (Дея-Та-Ра – „Богинята, Тан и Ра“) или *трагедия* * (Т-Ра-Ге-Дея – „Тан, Ра и Гея богиня“) със сцени от *Творението* – зачатие и раждане на божия син. Останалите аристократи, които изпълнявали роли на статисти и зрители, вземали от *фиалата* късчета нафора, символизиращи тялото на божия син Дионис/Хор.

Ролята на царствения принц (божия син), наследника на короната, била играна от млад бог-цар, който трябвало да бъде посветен и да поеме тежестта на управлението. За обяснение на тази част от ритуала може да ни послужи сцената, изобразена върху една от плочките на *Летнишкото съкровище* (V-IV в. пр.Хр.). В нея принцът държи в дясната си ръка огледало, а пред него се е извил триглав змей/ламя. Този змей е троичният бог Тангра/Троян – властдаващият. Контактът между принца от този свят и бога от онзи свят се осъществява посредством магично огледало; защото отразеният образ на принца бил считан за неговия *ка/ба* – „двойник-душа“, който говорел с бога:

„Що се отнася до образите, които създават огледалата и всички блестящи и полирани повърхности, никак не е мъчно да го разберем. От взаимното общуване на вътрешния [душевния взор – б.а.] и външния огън [отразената от предметите светлина – б.а.] всякога, когато станат едно цяло върху полирана повърхност, и многократно се променят, по необходимост се появяват всички отражения от този вид, понеже външният огън на лицето [отражението му – б.а.] се свързва здраво върху полираната и блестяща повърхност с вътрешния огън на зрението.“ /Платон. Тимей, 46, а, в/.

Споменахме, че седемте ритона от *Панагюрския сервиз* били разпределяни между конкретни ролеви участници в церемонията. Ритона-козел държал играещият ролята на бог Дионис – божия син или принца-наследник. Той водел веселбата, настроението, бил нещо като диригент на музикалния съпровод и главен певец в хора. Изображение на събитието е запазено върху прекрасната сребърна каничка от съкровището от село *Борово, Русенско* (IV в. пр.Хр.).

Сакрално послание върху шията на каничката допълва мистериината сцена, показана на нея. То гласи: „KOTYOS‡ ВЕО“. Знакът ‡ (значещ „стълб/опо-

* На старогръцки τραυδία със значение „ода за козела“, от τραυς («трагос») – „козел“ и υδία («оде») – „ода“, „песен“.

ра“) е използван още в мезолитна и неолитна *Тракия* (пещера *Магура*, XII-V хил. пр.Хр.), а по-късно – в *Египет*, *Финикия* и от етруските. Той бил употребяван, когато е трябвало да се обозначи посредничество между земята и небето, между хората и бога. В *Тракия* това посредничество осъществявал базилеусът-жрец, какъвто например бил Орфей („канос“), а при българите – *канас ювиги*. Така че надписът на каничката се чете „Котис – стълб/стълба [към] Бео“. Какво означава Бео?

Бео е име на богиня, най-вероятно Бендида/Котито (Котис) – все имена на Рея. Името Бео представя Рея не в ролята ѝ на Бендида и Котито („утроба“), а на богиня на плодородието в земеделско-природен аспект. Последната функция, както и името Бео, асоциираме с Деметра, първородната дъщеря на Рея и Кронос, подвизавала се в *Беотия* и *Атика* (гр. *Елевзина*). Така е възникнал топонимът *Беотия* – Бео-Тия, Бео-Дея, т.е. „Богиня Бео [двойката богини – майката Рея и дъщерята Деметра]“.

Освен това трябва да държим сметка и за царското име *Котис*. Тракийският цар е взел името на богиня *Котито/Котис*, защото е приел тя да бъде неговия божествен водач (матрона), а той да обслужва нейния култ. Царят-жрец е станал ⚡ „стълба/врата“ към духа на богиня Бео, затова всяка молитва от племето към богинята трябва да минава през него, като нейн заместник (жрец) в света на хората.

Допускаме хипотезата *Панагюрският ритуален сервиз* да е съдържал дванадесет съда, защото в наличния комплект има два ритона, които се дублират: две еднакви женски глави и два елена. Те са идентични по вид, форма и големина, като елените се различават само по изобразените на тях сцени.

В наличния комплект три от ритоните са единични: овенът, козелът и женската глава с грифоните. Може би те също са били двойни в пълния комплект. Той навярно се е състоял от амфората-ритон и фиалата, плюс пет двойки ритони: два елена, два овена, два козела, две женски глави с цилиндрична корона и две женски глави с конусовидна корона, увенчана с грифони.

Освен това изкованите на фиалата радиални (слънчеви) лъчи от жълъди и човешки глави са двадесет и четири на брой, число кратно на числото дванадесет. Този факт има значение, предвид прецизната символика, вътъкана в този изключително красив ритуален комплект.

Защо ритоните да са двойни? Днес трудно бихме осъзнали тази необходимост.

Посветените в *Дионисовите мистерии* тракийски жреци-аристократи са се считали за потомци на боговете Кронос, Рея, Зевс, Изиди, Дионис, Хермес, Аполон. Впрочем с подобно самочувствие и авторитет са се ползвали също така управляващите касти в *Египет*, *Месопотамия*, *Рим*, *Индия*, *Китай*, *Япония* и *Америка* (Инки и Маи).

За кой празник е бил потребен златният сервиз?

Слънчевият празничен календар е спазван строго в продължение на хиляди години. Двете главни теми на култа са свързани с раждането (одухотворя-

ването на тялото) и смъртта (отделянето на душата от тялото и възнесението ѝ) на главния бог, в поредността: Кронос, Зевс, Дионис. Християнството наследило тайнството на *светото причастие* (*евхаристия*, т.е. „благодарение“) от херметичните ритуали в *мистериите на Дионис* и ги е прехвърлило върху Исус Христос, улеснено от факта, че раждането на Дионис на 21 декември – главния български празник *Игнажден* или езическата *Колада* (деня на Митра), почти съвпада с *Рождество Христово* на 25 декември.

Религиозният комплекс се състои от три действия: *40-дневни пости* за очистване на телата; *изповед и опрощаване*, с цел емоционално очистване на душите от греховни тежнения; *свето причастие* с хляб (тялото на бога) и вино (кръвта на бога), за да слиза духът на бога в потомците му, да ги подкрепя за доброто на цялото общество. Колективното причастие, чрез безкръвната жертва на хляба и виното, изразява благодарността на потомците към бога-отец за сътворението на света и самите тях, предизвиквайки ответната му любов.

Причастното взаимодействие между жреците и бог Дионис е възпроизведено от Исус Христос на тайната вечеря с неговите дванадесет ученици. Исус, който очевидно е бил посветен в мистериите на Дионис, обяснява *същността на тайнството* чрез думите: „**Който яде Моята плът [хляба – б.а.] и пие Моята кръв [виното – б.а.], пребъдва в Мене, и аз в него**“ (Йоан 6:56).

Каква е била функцията на *фиалата* в тайния ритуал ?

Във *фиалата* (прототип на християнския *дискос/патена*) на *Панагюрския сервиз* тракийските мисти нареждали парченца хляб *нафора* (*ναφορα/пархога*), начупени от осветения хляб *просфора* (*προσφορά*) – *кръгла пита* (*деус питар* – „бог-отец“), с изобразено на нея слънце или кръст, – символизираща тялото на Дионис/Хор. Тук ползваме християнските термини, които християнството е взело от терминологичния набор на *Дионисовия ритуал*. Освен това думите *нафора*, *просфора* и следващата по-долу *амфора*, съдържат според нас името Хор, промененило се във „фор“ (ср. *foresta* – лат., „гора“; *forest* – англ., „гора“; *басос/βᾱσος* – гр., „гора“, от *Сабасос*, т.е. *Сабазий*). В названието на ритуала *евхаристия* директно присъства името Хар (Хор), като Ев-Хар означава „Евой Хар!“ по подобие на призива „Евой Сабой!“ (т.е. „Яви се Сабазий!“) на бакхически сабастващите по време на *Дионисовите празници* в *Тракия*.

Християнските отци са постановили как чрез *нафората* и *виното* вярващите да приемат в себе си тялото и кръвта на Исус, но запазенят езически термин *евхаристия* всъщност призовава: „Яви се Хар [Сабазий]“.

Както споменахме, от *амфората* (Ам-Фор, Ма-Фор, т.е. „Майката на Хор“ – утробата, поместваща сина или съдът, поместващ *виното/свещената кръв*) най-старият жрец отливал в ритоните *вино* (напитката на Дионис/Хор/Бакх, същевременно кръвта на Божия син). В ритуала на опияняване с *вино* душите на живите наследници са търсели съприкосновение с небесните духове на своите прародители. Пет потомци или ролеви участници в мистерията са пиели от ритоните: старият цар, като двойник на Кронос/Ра – от ритона-елен; неговата съпруга царица-майка, като двойница на Рея – от ритона-женска глава с корона-цилиндър; действащият цар, като двойник на Зевс/Озирис – от ритона-овен; неговата съпруга, царицата, като двойница на Йо/Изида – от ритона женска

глава с корона-конус и грифони; принцът-наследник, като двойник на божия син Дионис/Хор – от ритона-козел.

Дублираните съответни пет ритона били поставяни може би в ръцете на *статуите на изброените богове*, украсяващи тракийския храм, или, в най-лошия случай – в *специални ниши*, посветени на тези богове. Но *виното* в дублираните ритони, предназначено за божествените духове, не било докосвано от човек.

Аналогичен езически обред е съществувал в славянската област *Склавия* чак до XII век. Той е описан в “*Gesta Danorum*” на Саксон Граматик, летописец на датския крал Валдемар. През 1168 г. кралят завзел остров *Рюген*, разрушил столицата на рюгяните-рани *Аркона*, запалил главното светилище на полабските славяни. Граматикът пише:

„На равно място в средата на града се издигаше дървено светилище с изящна изработка, почитано не само поради важността на култа, но и заради божеството, чиято статуя се намиреше вътре...[к.а.]. В светилището имаше огромна статуя, надхвърляща и най-високия човешки бой, която изглеждаше чудновато с четирите си глави и още толкова вратове ; две от главите гледаха напред, а другите две – назад... **В дясната си ръка [идолът – б.Ал.Г.] държеше рог, изработен от метална сплав, в който опитният в свещено-действията жрец всяка година наливаше чисто вино [к.а.]** и така гадаеше дали ще бъде плодородна идната година...

Тази статуя, почитана с дарения от цяла Склавия [днес *Германия, Чехия, Полша* – б.а.], удостояваха с дарове и съседните царе... Същото божество имаше светилища и на много други места. Те се ръководеха от жреци с почти еднакъв ранг...“ /**Гейшор, Ал.** Митология на славяните. Прев. от полски К. Митова. С., Изд. БХ, 1986, с. 105-110/.

Скитските надгробни стели (менхири) от VI в.пр.Хр. до III в.сл.Хр. с изобразените върху тях войни, които неизменно държат в дясната си ръка рог за пиене на вино, също са аргумент в полза на становището, че ритоните са били основно ритуални съдове за комуникация с отвъдния свят на духовете.